

ISTRAŽIVANJE PODRIJETLA UMJETNINA U MUZEJIMA

IVONA MARIĆ □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

¹ *Etički kodeksi za muzeje* ICOM, Sarajevo - Zagreb, 2007. (citirano: 29. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.icom-croatia.hr/wp-content/uploads/2011/11/Eticki-kodeksi-za-muzeje.pdf>

² Yeide, Nancy H.; Akinsha, Konstantin; Walsh, Amy L. *The AAM Guide to Provenance Research*. Washington, DC: American Association of Museums, 2001.

³ Isto, str. 1.

⁴ Isto, str. 30.

⁵ Nakon održavanja Konferencije ustanovljene su opće smjernice vezane za židovsku baštinu ukradenu za vrijeme vladavine Trecjeg Reicha: *Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art*. // U.S. Department of State (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.state.gov/p/eur/rt/hlcst/122038.htm>

⁶ Prague Holocaust Era Assets Conference (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.holocausteraassets.eu/>

⁷ Tekst deklaracije u cijelosti je dostupan na: <http://www.holocausteraassets.eu/program/conference-proceedings/declarations/> (citirano: 27. studenog 2013.).

⁸ Deutscher Museumsbund (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: http://www.museumsbund.de/de/das_museum/themen/provenienzenforschung/

⁹ Arbeitsstelle für Provenienzenforschung (AfP) beim Institut für Museumsforschung der Staatlichen Museen zu Berlin - Stiftung Preußischer Kulturbesitz (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.arbeitsstelle-provenienzenforschung.de/>

¹⁰ Kommission für Provenienzenforschung (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.provenienzenforschung.gv.at/>; Nationalfonds der Republik Österreich für Opfer des Nationalsozialismus (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.de.nationalfonds.org/>

Uvod. Prvi moj susret s problematikom istraživanja podrijetla umjetnina zbio se na međunarodnoj radionici *Provenance Research Training Program*, održanoj u Zagrebu u ožujku 2013. godine. Bila je riječ o programu stručne naobrazbe koji je razvio European Shoah Legacy Institute, a bio je usmjeren na teme vezane za nasljeđe holokausta i povrat umjetničkih predmeta židovskim vlasnicima.

Istraživanje podrijetla umjetnina jedan je od segmenata muzejske djelatnosti koji u međunarodnoj muzejskoj praksi postaje sve važniji i počinje zadavati smjer u kojemu će se struka dalje razvijati. Sama metodologija i protokol provođenja istraživanja podrijetla nisu dovoljno obrađeni u literaturi, a dodatna je edukacija moguća u obliku kraćeg tečaja ili radionice, tako da uhodana praksa ne postoji. Među izlagačima različitih profesija i struka našla se istražiteljica podrijetla Victoria Reed, muzejska djelatnica Museum of Fine Arts u Bostonu, čiji opis radnog mjesta obuhvaća isključivo istraživanje podrijetla umjetnina unutar muzejskog fundusa te istraživanje podrijetla potencijalnih akvizicija, otkupa i donacija.

Cilj ovog rada jest propitati koje su, unatoč navedenom, mogućnosti provođenja istraživanja unutar muzeja u Hrvatskoj s obzirom na dostupne alate, smjernice, upute i dostupna financijska sredstva.

Definicija. Istraživanje podrijetla muzejskih predmeta, kako ćemo objasniti, jedna je od zadaća i odgovornosti kustosa, muzejskog djelatnika koji se brine o zbirkama tako što ih čuva, stručno obrađuje, proučava i predstavlja javnosti.

Međutim, unutar američke muzejske zajednice postoji sklonost izdvajanja tog segmenta kustoskog posla s obzirom na zahtjevnost i kompleksnost koje proistječu iz same definicije istraživanja podrijetla umjetnina. U rječniku na kraju ICOM-ova *Etičkog kodeksa za muzeje* stoji ovakva definicija:

Podrijetlo¹. Cjelokupna povijest predmeta i vlasništva nad predmetom od vremena njegovog otkrića ili stvaranja do danas, iz koje se određuju autentičnost i vlasništvo.

American Association of Museums (AAM) izdao je 2001. godine priručnik *The AAM Guide to Provenance Research²*, u kojemu je postavljena metodologija provođenja istraživanja podrijetla umjetnina ilustrirana konkretnim primjerima te obogaćena brojnim dodacima: popisima arhivskih i knjižničnih izvora u SAD-u i Europi te korisnim bibliografijama i drugim izvorima podataka. Objavlivanje publikacije uslijedilo je nakon što je utvrđeno da formalna edukacija o istraživanju podrijetla umjetnina ne postoji, a sve su se češće pojavljivali primjeri da se vlasništvo nad vrijednim muzejskim predmetima - ponajprije umjetninama - dovodi u pitanje. Naime, sve više američkih muzeja sudjeluje u svojevrsnom projektu istraživanja povijesti predmeta za koje se sumnja da su mogli biti povezani s neetičkim prisvajanjem židovske umjetničke imovine za vrijeme nacizma u Europi. Traži se dokumentacija i drugi podaci koji bi mogli rasvijetliti put i okolnosti u kojima je neko djelo ušlo u muzejski fundus, sa sviješću da će to katkad dovesti u pitanje pravo vlasništva muzeja.

Sam cilj istraživanja podrijetla umjetnina u muzejima, onako kao je postavljen u tom, zasad jedinom priručniku, jest uspostavljanje neprekinutog slijeda vlasništva, odnosno prijenosa vlasništva nad umjetničkim djelom, radi utvrđivanja zakonskog prava nad tim predmetom, ali i radi određivanja autorstva (atribucije), utvrđivanja autentičnosti djela te, indirektno, radi rekonstruiranja povijesti i razvoja kolekcionarskog ukusa.³

Kao što se može zaključiti, idealno bi bilo prikupiti podatke na temelju kojih bi bilo moguće utvrditi cjelokupnu povijest svih vlasnika predmeta koji se istražuje, što je realno moguće za iznimno mali broj njih.⁴ Nedokumentiranost, uništena ili nedostupna dokumentacija i štićenje anonimnosti privatnih kolekcionara neke su od prepreka pri utvrđivanju što cjelovitijeg podrijetla muzejskih predmeta. Usto, kao i svako stručno i znanstveno istraživanje, i istraživanje podrijetla umjetnina zahtijeva mnogo vremena i truda, a vrlo često i novca. Kustoska profesija u sebi objedinjuje brojna znanja i sposobnosti, a istraživački rad na tom području zadire u povijest, pravne i političke znanosti te u zakonodavstvo.

Engleski termin za istraživanje podrijetla umjetnina jest *provenance research*, a moguće ga je naći i istražiti

na internetskim portalima velikih svjetskih muzeja koji provode istraživanje podrijetla predmeta koji se nalaze u njihovim fondovima. Neki od njih imaju *online* kataloge muzejskih predmeta, u kojima se za pojedini predmet može pronaći njegovo podrijetlo, a podaci su podložni ažuriranju - izmjeni i dopuni. Na taj se način želi demonstrirati transparentnost djelovanja, ali i opravdati posjedovanje predmeta u fondovima.

Početak sustavnog istraživanja podrijetla predmeta u muzejskim zbirkama prethodilo je održavanje Konferencije o kulturnim dobrima iz razdoblja holokausta⁵ u Washingtonu 1998. godine (Washington Conference on Holocaust-Era Assets), na kojoj je formulirano 11 neobvezujućih načela koja bi, unatoč različitim pravnim sustavima zemalja sudionica Konferencije (njih 44), odredila smjernice pri rješavanju sporova vezanih za umjetnine koje su nacisti konfiscirali. Više od desetljeća kasnije, 2009. godine, 46 zemalja, među kojima i Hrvatska, sastalo se u Pragu⁶ i potpisalo *Terezinsku deklaraciju*⁷, u kojoj se, među ostalim, poziva na intenziviranje sustavnog istraživanja podrijetla umjetnina kako u javnim, tako i u privatnim arhivima.

Slijedeći te inicijative, pojedine su europske zemlje osnovale komisije kojima je cilj istraživanje zahtjeva za restitucijom, a same muzejske zajednice načelno ističu obvezu istraživanja podrijetla predmeta. Primjerice, u Njemačkoj Deutsches Museumsbund na svojim internetskim stranicama⁸ kao jednu od tema, osim dokumentacije, muzejske pedagogije, statistike, zaštite i td., navodi i istraživanje podrijetla umjetnina (njem. *Provenienzforschung*) radi utvrđivanja povijesti predmeta, ali i pronalaska nestalih predmeta. Zavod za istraživanje podrijetla umjetnina, utemeljen pri Institutu za muzejska istraživanja nacionalnih muzeja u Berlinu (Arbeitsstelle für Provenienzforschung, Institut für Museumsforschung der Staatlichen Museen zu Berlin), pomaže muzejima i ostalim baštinskim ustanovama u identifikaciji predmeta unutar zbirki za koje se pretpostavlja da mogu biti povezani s prisvajanjem za vrijeme vladavine nacionalsocijalizma.⁹ I druge su zemlje na nacionalnim razinama također krenule putem suočavanja s teškim nasljeđem Drugoga svjetskog rata. U Austriji je pokrenuta Komisija za istraživanje podrijetla umjetnina (Kommission für Provenienzforschung)¹⁰. U Nizozemskoj od 2001. godine djeluje Komitet za restituciju (Restitutiecommissie)¹¹, dok je Nizozemsko muzejsko udruženje (Museumvereniging), koje predstavlja cijeli nizozemski muzejski sektor i predvodi istraživanja podrijetla umjetnina (niz. *herkomstonderzoek*), krajem listopada 2013. pokrenulo internetsku stranicu *Muzejske akvizicije od 1933. godine*¹². U Francuskoj je 1999. godine osnovana Komisija za odštetu žrtvama spolijacija omogućenih antisemitskim zakonima koji su se primjenjivali za vrijeme okupacije - Commission pour indemnisation des victimes de spoliations intervenues du fait des législations antisémites en vigueur pendant l'Occupation (CIVS)¹³.

U SAD-u, na internetskom portalu *Nazi-Era Provenan-*

*ce*¹⁴, koji je pokrenuo i vodi ga spomenuti AAM, može se naći pretraživi registar predmeta koji su između 1933. i 1945. godine na području kontinentalne Europe promijenili vlasnike, ali i popis od 175 američkih muzeja - sudionika u projektu, među kojima su svi veliki američki muzeji: Museum of Fine Arts Boston¹⁵, Museum of Modern Art¹⁶, National Gallery of Art¹⁷, Guggenheim Museum¹⁸, Metropolitan Museum of Art¹⁹. Podaci o podrijetlu muzejskih predmeta objavljuju se i dostupni su javnosti na internetskim portalima muzejskih ustanova. Osim istraživanja vlastitih zbirki, muzeji imaju obvezu istražiti povijest i status potencijalne akvizicije radi donošenja ispravne odluke prema etičkom kodeksu i zakonskim propisima. Primjenom takvog postupka, predmet čija se nabava razmatra može se kupiti ili se ta nabava pravodobno stopira.²⁰

Detaljnijim proučavanjem hrvatske zakonske regulative i standarda struke vidjet ćemo koliko su u ovom trenutku slična istraživanja u nas moguća.

Kratki povijesni pregled otuđivanja predmeta

Muzeji i baština koju oni čuvaju iznimno su osjetljivi na društvena zbivanja, osobito na nemire, pobune i oružane sukobe, čemu smo, nažalost, i sami svjedočili za vrijeme Domovinskog rata 1990-ih godina.²¹ Nakon invazije na Irak 2003. godine uslijedilo je pljačkanje Iračkoga nacionalnog muzeja u Bagdadu²², a internetski portal *Trafficking Culture* donio je vijest o tome kako je satelit Google Eartha između srpnja 2011. i travnja 2012. godine zabilježio krađu na arheološkom lokalitetu u Siriji.²³ Desetljeća ratnih nemira u Afganistanu također su ostavila teške posljedice na tamošnje muzeje, većina kojih je opljačkana, a mnogi su i teško oštećeni.²⁴

“Arapsko proljeće”, započeto početkom 2011. godine, u kojemu su prosvjedi i revolucionarni ustanci izbili u mnogim arapskim zemljama na području sjeverne Afrike i Bliskog istoka, iskoristili su krijumčari i pljačkaši kulturnih dobara za provođenje nezakonitih djela. Tako je već sredinom iste godine zabilježen pokušaj nezakonitog uvoza egipatskih starina u SAD.²⁵ A 2013. godine francuska je vlada vratila egipatskim vlastima pet ukradenih predmeta, inače ponuđenih na prodaju.²⁶

Likovna djela visoke komercijalne vrijednosti, bila ona u javnim ili u privatnim zbirkama, uvijek su moguća meta za krađu, otimanje i krijumčarenje. Međunarodna kriminalističko-policajska organizacija Interpol²⁷ već desetljećima sudjeluje u potrazi za nestalim umjetninama surađujući pritom s drugim međunarodnim organizacijama kao što su ICOM i UNESCO.

ICOM²⁸ u sklopu programa borbe protiv nedopuštene trgovine vodi bazu podataka tzv. *crvenih lista*. Te su liste popisi kategorija onih predmeta za koje se pretpostavlja da bi mogli biti ukradeni i/ili nezakonito izvezeni. Razvrstane su prema zemljama ili regijama - izrazito osjetljivim svjetskim područjima poput Afganistana, Kambodže,

11 Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuurgoederen en Tweede Wereldoorlog (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.restitutiecommissie.nl/>

12 Museale Verwervingen vanaf 1933 (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.museale-Verwervingen.nl/>

13 Commission pour indemnisation des victimes de spoliations intervenues du fait des législations antisémites en vigueur pendant l'Occupation (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.civs.gouv.fr/>

14 Nazi-Era Provenance Internet Portal (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: http://nepip.org/index.cfm?menu_type=

15 Nazi-Era Provenance Research // Museum of Fine Arts Boston (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.mfa.org/collections/provenance>

16 The Provenance Research Project // Museum of Modern Art (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.moma.org/collection/provenance/>

17 World War II Provenance Research // National Gallery of Art (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.nga.gov/collection/provfeat.htm>

18 Provenance Research // Guggenheim Museum (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.guggenheim.org/new-york/collections/about-the-collection/provenance-research>

19 Provenance Research Project // The Metropolitan Museum of Art (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.metmuseum.org/research/provenance-research-project>

20 Validžija, Iva; Marić, Ivona. *Istraživanje podrijetla umjetnina u Museum of Fine Arts u Bostonu*. // *Informatica Museologica* 43, 1/4 (2012.), str. 207-213.

21 MDC je u sklopu projekta *Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj* obišao stradale muzeje i lokalitete te, među ostalim, utvrdio broj nestalih i ukradenih muzejskih predmeta. Podaci o povratu građe dostupni su na mrežnoj stranici *Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj* (citirano: 1. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.mdc.hr/RatneStete/hr/fs-glavni-P.html>.

22 Lee Myers, Steven. *Iraqi Treasures Return, but Questions Remain*. // The New York Times (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.nytimes.com/2010/09/08/world/middleeast/08iraq.html?src=me&r=0>

23 Anonymous. *Looting at Apamea recorded via Google Earth*. // Trafficking Culture (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://traffickingculture.org/data/looting-at-apamea-recorded-via-google-earth/>

24 Lawson, Alistair. *Afghan gold: How the country's heritage was saved*. // BBC (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-12599726>

25 Johnson, Keith. *Alleged Antiquities Smugglers Busted*. // The Wall Street Journal (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304223804576446313624549304.html>

26 Harris, Gareth. *French officials return Egyptian antiquities looted after Arab Spring*. // The Art Newspaper (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.theartnewspaper.com/articles/French-government-returns-Egyptian-antiquities-looted-after-Arab-Spring/31388>

27 Works of art. // Interpol <http://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/> (citirano: 5. prosinca 2013.).

28 Red List Database. // ICOM (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://icom.museum/resources/red-lists-database/>

29 Umjetnine. // Ministarstvo unutarnjih poslova RH (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.mup.hr/62.aspx>

30 Nürnberški zakoni doneseni su 15. rujna 1935. godine. U razdoblju Drugoga svjetskog rata u Hrvatskoj u Zagrebu je 1941. godine uspostavljena Nezavisna Država Hrvatska (NDH), koja je uvela nove zakone po uzoru na one u nacističkoj Njemačkoj, od kojih je jedan propisivao obvezatnu prijavu židovske imovine (Zakonska odredba o obveznoj prijavi imetka Židova i židovskih poduzetaca, NN, 44/5. lipnja 1941.).

Afrike i sl., a sastavljali su ih timovi međunarodnih stručnjaka. Liste su pomoć carinskim djelatnicima, policiji, trgovcima umjetnina i muzejima kako bi obratili dodatnu pozornost na navedene i slične predmete te, ako dođu u kontakt s njima, spriječili njihov nezakoniti izvoz i prodaju. Prije nabave takvih predmeta preporučuje se temeljita provjera podrijetla i pravne dokumentacije.

Po uzoru na Interpol, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske vodi Nacionalnu bazu podataka o otuđenim i izgubljenim umjetninama.²⁹

Iako je od kraja Drugoga svjetskog rata prošlo malo manje od sedamdeset godina, može se reći da se posljednjih petnaestak godina sve više govori o dramatičnim posljedicama provođenja kulturne ideologije nacionalsocijalizma, napisane su brojne povijesne i popularne knjige koje tematiziraju upravo kolekcionarsku i umjetničku preokupaciju režima Trećeg Reicha.

Između 1933. i 1945. godine, legitimizirana "rasnim zakonima"³⁰, sustavno se provodila konfiskacija umjetnina iz privatnih zbirki čiji su vlasnici bili građani židovskog podrijetla ili politički nepodobni, kako na njemačkome, tako i na svim okupiranim područjima.³¹ Autorizirana je konfiskacija u Njemačkoj započela obveznom registracijom židovske imovine, koja se provodila od 1938. godine.³² Paralelno s tim, na udaru nacističkog režima bili su i javni muzeji i muzejski predmeti etiketirani kao "izopačena umjetnost", te su djela tadašnje moderne umjetnosti bila zabranjena i zaplijenjena.

Nacistički su vođe, od Hitlera nadalje, stvarali i uvećavali svoje privatne kolekcije vodeći se pritom kulturnom politikom utemeljenom na nacionalsocijalističkoj ideologiji, koja je favorizirala umjetnost starijih razdoblja i klasičnih tema, posebice stvaralaštvo njemačkih umjetnika. S obzirom na grandiozne ambicije samog Hitlera, usmjerene na utemeljenje vlastitog muzeja u Linzu, okupacijom novih područja i daljnjom konfiskacijom "skupljala" se građa za budući muzej.³³

Do kraja rata za taj je projekt prema jednom izvoru³⁴, prikupljeno više od 8 000 predmeta, dok se u drugoj knjizi, pak, može naći ovaj podatak:

Koristeći se osobnim i državnim sredstvima te ovlastivši svoje agente da među ratnim plijenom provedu odabir predmeta, Hitler je nagomilao umjetnine najbržim tempom u povijesti. Inventarni popis predmeta iz repozitorija Specijalne komisije: Linz iz svibnja 1945. g., što su ga sastavili časnici Odjela za spomenike, umjetnost i archive, obuhvaćao je 6 755 slika od kojih je 5 350 atribuirano starim majstorima. Naknadne procjene veličine zbirke bile su nešto skromnije. Neki stručnjaci broj slika namijenjenih za Linz procjenjuju na 4 800 do 5 000. Ipak, Führermuseum, koji bi činile goleme galerije, bio bi mogao izložiti otprilike četiri puta više umjetnina nego što ih je u to vrijeme bilo izloženo u Louvreu.^{35, 36}

Nasuprot tomu, konfiskacijama su se skupila i djela nacistima mrske i proskribirane moderne umjetnosti pa

je stoga osnovana Komisija za eksploataciju izopačene umjetnosti³⁷, uz pomoć koje su se opunomoćenim trgovcima umjetninama prodavala djela Picassa, Mati-seea, Noldea i drugih modernih umjetnika te se tim novcem financirao rad Nacionalsocijalističke partije.³⁸ Djela su se prodavala na aukcijama, a jedna od poznatijih javnih aukcija održana je u švicarskom Lucerneu 1939. godine.³⁹

O oduzimanju umjetnina, koje je za vrijeme nacizma bilo omogućeno zakonom, ostali su brojni pisani tragovi, odnosno dokumentacija pohranjena danas u brojnim arhivima. Jedna od najpoznatijih nacističkih agencija koja je prikupljala predmete otuđene od njihovih židovskih vlasnika bila je Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (ERR)⁴⁰, a djelovala je diljem okupiranog područja. Nacionalna galerija *Jeu de Paume* bila je glavna lokacija na kojoj su se čuvali predmeti konfiscirani francuskim i belgijskim Židovima. Budući da se radilo o golemoj količini predmeta skupljenih na jednome mjestu, provodila se svojevrsna inventarizacija otuđenih predmeta.⁴¹

Otuđene umjetnine koje su se našle u nacističkim kolekcijama u većoj su mjeri vraćene nakon završetka rata 1945. godine ustanovljenjem i djelovanjem tzv. skupljačkih punktova⁴², no mnoge se od njih još uvijek traže. Pritisak da se praksa istraživanja podrijetla umjetnina koje su mijenjale vlasnika u razdoblju holokausta počne provoditi potječe od (preživjelih) žrtava rata, njihovih nasljednika ili rodbine.

Osim na istraživanje povijesti predmeta u razdoblju nacizma, takav je razvoj shvaćanja svakako podigao svijest o važnosti istraživanja podrijetla predmeta pri skupljanju muzejske građe kao o odlučujućem činitelju za donošenje ispravne odluke o nabavi predmeta.

Kustos i istraživač podrijetla umjetnina

Biti kustos u današnjem vremenu znači obavljati svoj posao poštujući etičke i zakonske smjernice i standarde. Mnoge svjetske muzejske ustanove naglašavaju važnost istraživanja povijesti predmeta, ne samo kao korak dalje u stručnoj obradi predmeta i upotpunjavanju muzejske dokumentacije o samom predmetu, već ponajprije kao način preventivne zaštite od neželjenih zahtjeva za povratom građe, što može dovesti do gubitka vrijednog predmeta ili isplaćivanja visoke materijalne kompenzacije.

Skupljanje je jedna od osnovnih djelatnosti muzeja koja se regulira mnogim internim dokumentima pojedinih muzeja i nacionalnim muzejskim zakonima, uz poštovanje brojnih međunarodnih konvencija.

Etički kodeks ICOM-a⁴³ nema pravno obvezujuću snagu te više služi kao orijentir u muzejskoj praksi pa je stoga važno istaknuti i citirati neke njegove dijelove. Kodeks je strukturiran je unutar osam glavnih poglavlja od kojih svako započinje načelom koje je potom razrađeno daljnjim točkama. Prvi dio drugog poglavlja glasi: *Muzeji koji*

posjeduju zbirke čuvaju ih za dobrobit društva i njegovog razvitka, a odnosi se na nabavljanje zbirke, pa se prve tri stavke referiraju na:

- politiku upravljanja zbirkama
- pravo vlasništva
- podrijetlo i oprez.

Pravo vlasništva. Muzej ne bi trebao nabaviti kupnjom, darovanjem, posudbom, nasljeđivanjem ili razmjenom niti jedan predmet ili primjerak ukoliko nije uvjeren u pravo vlasništva. Dokaz o zakonitom vlasništvu u nekoj zemlji ne podrazumijeva uvijek i pravo vlasništva.

Iz tog dijela teksta jasno je da dva termina - pravo vlasništva i zakonito vlasništvo nisu istoznačnice te da se pri skupljanju građe treba ponašati i odluke donositi u skladu s pravom vlasništva jer ono, prema ICOM-ovu Etičkom kodeksu, označava neosporno pravo vlasništva nad imovinom, potkrijepljeno cjelokupnim podrijetlom predmeta od njegovog otkrića ili proizvodnje. Zakonito vlasništvo definirano je kao zakonsko pravo vlasništva nad imovinom u zemlji na koju se imovina odnosi. U određenim zemljama ovo može biti dodijeljeno pravo i nedovoljno da bi se ispunili zahtjevi traženja dužnog opreza.

Potom, uz provedbu akvizicijskog postupka zahtijeva se primjena mjera opreza⁴⁴ kao dio aktivnosti istraživanja podrijetla kako bi u muzejski fundus ušli samo oni predmeti čije se podrijetlo može dokazati:

Podrijetlo i mjere opreza. Prije nabave moraju se poduzeti mjere opreza da bi se osiguralo da predmet ili primjerak koji je ponuđen na prodaju, kao dar, na posudbu, kao nasljedstvo ili za razmjenu, nije nezakonito nabavljen u, ili izvezen iz zemlje podrijetla ili bilo koje druge zemlje u kojoj je bio u zakonitom posjedu (uključujući i zemlju u kojoj se nalazi muzej). U tom smislu mjere opreza trebale bi ustanoviti povijest predmeta, počevši od pronalaska ili proizvodnje.

Na kraju se, vezano za akviziciju navodi:

Posebno odlaganje. Ništa u ovom Kodeksu ne bi trebalo ograničiti muzej u ulozi ovlaštenog spremišta primjeraka i predmeta koji nemaju dokaz o podrijetlu, nezakonito sakupljenih ili otkrivenih primjeraka s teritorija na kojem ima zakonsku odgovornost.

U tekstu se potvrđuje i naglašava uloga muzeja kao sigurnog mjesta na kojemu se mogu pohraniti predmeti nepoznatoga ili nezakonitog podrijetla.⁴⁵

Hrvatska muzejska praksa nabave i obrade predmeta

Skupljanje muzejske građe jedna je od osnovnih zadaća muzeja. Svaki muzej donosi svoju politiku skupljanja, s jasnim kriterijima kojima se postavljaju granice nepotrebno nagomilavanju predmeta.

Hrvatski **Zakon o muzejima** (NN 142/98) definira načine pribavljanja muzejske građe u sljedećim člancima.

(Čl. 10.) Muzeji, te ustanove i druge pravne osobe unutar kojih su muzeji, galerije i zbirke, mogu muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju pribavljati kupnjom, darovanjem, nasljeđivanjem i zamjenom.

(Čl. 11.) Muzeji, te muzeji, galerije i zbirke unutar ustanova i drugih pravnih osoba, mogu skupljati muzejsku građu i muzejsku dokumentaciju i terenskim istraživanjem. Terensko istraživanje obavlja se u skladu sa zakonom i drugim propisima o zaštiti kulturnih dobara.

Podrobnije specifikacije o skupljanju muzejske građe (i dokumentacije) možemo naći unutar **Pravilnika o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije** (NN 30/2006):

(Čl. 21.) Skupljanje muzejske građe obavlja se u skladu sa Zakonom o muzejima, drugim važećim pravnim propisima Republike Hrvatske i međunarodnim propisima koje je prihvatila naša zemlja i u skladu s etičkim kodeksima struke.

Pribavljanje građe pravnim poslom mora se temeljiti na pisanom ugovoru ili drugoj ispravi o prijenosu vlasništva, pravu iskorištavanja autorskog djela ili drugoj dopuštenoj pravnoj osnovi.

(Čl. 24.) Terensko istraživanje mora se izvoditi na način da svi sudionici djeluju u skladu sa strukom, zakonski i odgovorno pri skupljanju predmeta i podataka i da svim sredstvima sprječavaju svako neetičko, nezakonito i štetno djelovanje.

Zakon, dakle, striktno naglašava da provođenje akvizicijske djelatnosti mora biti u skladu sa zakonom i utemeljeno na pravno važećem dokumentu koji jamči ostvarenje prijenosa vlasništva.

Istraživanje muzejskog predmeta postupak je produbljivanja znanja o njemu, pridonosi otkrivanju novih spoznaja i povećava vrijednost samog predmeta. Dosljednim dokumentiranjem to će se znanje i očuvati.

Prema **Pravilniku o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije o muzejskoj građi** (NN 142/98), muzejska je dokumentacija sustavno organiziran i pohranjen skup podataka koji nastaje u postupcima inventarizacije, katalogizacije i indeksiranja, podložan trajnom dopunjavanju.

Prema Pravilniku, u inventarnoj su knjizi predmeta obvezne skupine podataka o: identifikaciji, nastanku i nabavi predmeta te o popratnim vizualnim fondovima.

Pravilnik također određuje da katalog muzejskih predmeta kao najpotpuniji skup podataka obvezno mora sadržavati ove skupine podataka: podatke o identifikaciji i nastanku predmeta, opis predmeta, podatke o nabavi te popratne dokumentacijske fondove.

Unutar rubrike "Opis", pod rednim brojem 21, možemo naći skupinu podataka o pridruženim informacijama: *događaji u povijesti predmeta, kontekst, uključujući uporabu i promjene vlasništva, pridruženo mjesto,*

31 I više od toga, mogu se naći neke poveznice između vojne ekspanzije i krađe umjetnina pa se stoga sve češće mogu čuti tvrdnje da su se vojna osvajanja planirala upravo prema tom kriteriju, a navodno su postojali popisi željenih predmeta s uputama. Marin, Maribel. *Inventario del museo soñado por Hitler // El País* (citirano 1. prosinca 2013.). Dostupno na: http://elpais.com/diario/2007/12/02/cultura/1196550002_850215.html

32 Petropoulos, Jonathan. *Art as Politics in the Third Reich*. The University of North Carolina Press, 1996., str. 84.

33 *The Rape of Europe*. Red. Richard Berge Bonni Cohen Nicole Newnham. Actual Films (San Francisco), DVD, 2006. U filmu se mogu vidjeti zanimljive fotografije ubrzane evaluacije muzejske građe iz Louvrea (posebice logistički izazov prijenosa i spuštanja helenističke skulpture *Nike sa Samotrake* niza stuba) u brojne dvorce izvan širega pariškog područja uoči njemačke okupacije.

34 Yiede, Akinsha, Walsh, str. 60.

35 Petropoulos, Jonathan. *Art as Politics in the Third Reich*, str. 181. (citat prevela Ivona Marić).

36 Na internetskim stranicama Njemačkoga povijesnog muzeja dostupna je baza podataka umjetnina što ih je prikupila Specijalna komisija: Linz. Database on the *Sonderauftrag Linz* (Special Commission: Linz) Deutsches Historisches Museum (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.dhm.de/datenbank/linzdb/indexe.html>

37 Yeide, Akinsha, Walsh, *The AAM Guide to Provenance Research*, str. 42.

38 Jedan od tih trgovaca djelima "izopačene umjetnosti" bio je i Hildebrand Gurlitt, koji je, čini se, uspio skupiti golemu kolekciju slika. Naime, u proljeće 2011. u stanu njegova sina Corneliusa u Münchenu pronađeno je oko 1 500 slika Picassa, Dixaa, Kleea, Noldea, Matissea, čak Dürera i Canaletta, čija se vrijednost procjenjuje na oko milijardu eura, a nasliedio ih je od svog oca. Vijest o pronalasku skrovito čuvanoga umjetničkog blaga obznanjena je široj javnosti tek nedavno, u studenom 2013. Anonymous. *Meisterwerke zwischen Müll - Fahnder entdecken in München Nazi-Schatz in Milliardenhöhe // Focus Online* (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: http://www.focus.de/kultur/kunst/nazi-raubkunst-meisterwerke-zwischen-muell-fahnder-entdecken-kunstschatz-in-milliardenhoehe_aid_1147066.html

39 Petropoulos, Jonathan. *Art as Politics in the Third Reich*, str. 81.

40 Yeide, Akinsha, Walsh. *The AAM Guide to Provenance Research*, str. 42.

41 Na poveznici *Database of Art Objects at the Jeu de Paume* <http://www.errproject.org/jeudepaume/> može se naći baza podataka s više od 20 000 umjetničkih predmeta.

42 *Munich Central Collecting Point* bio je jedan od četiri takva punkta. U Münchenu su od 1945. do 1952. godine skupljane, obrađivane i popisivane pronađene umjetnine (među njima i Hitlerova kolekcija), te su se ti popisi pomno uspoređivali s popisima nestalih umjetnina što su ih pojedine europske zemlje prilagale svojim zahtjevima pa se povrat građe pokušao kontrolirati na taj način. Dokumentacija je danas pohranjena u američkome Nacionalnom arhivu (NARA) te u arhivu *National Gallery of Art*. *National Archives* (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.archives.gov/research/holocaust/art/key-series-descriptions/key-series-descriptions-08.html%29>. *National Gallery of Art* (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.nga.gov/resources/dpamunich.shtm>

43 Etički kodeks za muzeje ICOM, Sarajevo - Zagreb, 2007. (citirano: 29. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.icom-croatia.hr/wp-content/uploads/2011/11/Etički-kodeks-za-muzeje.pdf>

44 Engl. *due diligence*.

45 Nakon uspostave NDH židovske obitelji u bijegu ostavljale su svoju imovinu muzejima, što ilustrira sljedeći primjer: (...) *popisi umjetnina koje su kod židovskih obitelji radili službenici konzervatorskih službi u vrijeme NDH uglavnom su sadržavali "starinske umjetničke predmete". Na kraju popisa stoji da su po želji vlasnika ta 94 vrijedna umjetnička predmeta "namijenjena Hrvatskom narodnom muzeju"... Bila je to formulacija kojom su mnogi Židovi u zadnji tren željeli spasiti svoje umjetnine da se ne raspu, ali i nadajući se da će, ako dođe do kraja "ludilu", biti sačuvane u muzejima te im biti vraćene...* (u: Sutlić, Korana. *Mračne tajne fascikla "NDH"*. // *Globus*, br. 1199, 29. studenog 2013.).

46 Prepiska s Libuše Jirsak, Moder na galerija (studen 2013.).

47 Online Registar muzeja, galerija i zbirki u RH (OREG). // Muzejski dokumentacijski centar (citirano: 12. siječnja 2013.) Dostupno na: <http://www.mdc.hr/hr/mdc/registar-muzeja/>

pridruženo vrijeme, pridruženo ime osobe i institucije, pridruženi događaj. Vidljivo je da je pitanje povijesti predmeta i vlasništva tim Pravilnikom potvrđeno kao jedna od tema koju je potrebno detaljnije istražiti radi potpunije obrađenosti i dokumentiranosti predmeta. U praksi muzeji pri ulasku predmeta u muzej najčešće provjeravaju samo trenutnog vlasnika, osobu od koje je predmet nabavljen. Sva daljnja istraživanja provode se samo radi izložbenih ili drugih istraživačkih projekata.⁴⁶

Muzejski dokumentacijski centar (MDC) svojim djelatnostima sustavno prati razvoj hrvatskih muzeja i surađuje s njima. Nakon provedene informatizacije muzeja veliki se trud usmjerava na inventarizaciju muzejskih predmeta i registraciju zbirki. Prema podacima iz MDC-ova Registra muzeja, galerija i zbirki u RH⁴⁷, od ukupnog broja predmeta u muzejskim zbirkama inventarizirano je 45% njih, računalno obrađeno (uneseno u baze podataka) oko 24%, a 25% muzejskih zbirki dosad je dospjelo u Registar kulturnih dobara RH, na Listu zaštićenih kulturnih dobara. Dakle, takva bi bila trenutačno temeljna preokupacija velikog broja muzejskih kustosa glede stručne obrade predmeta - da se zabilježe osnovni podaci o predmetu, dok se detaljnija istraživanja predmeta najčešće provode u sklopu pripreme izložaba.

U Hrvatskoj se koristi nekoliko softvera za obradu muzejskih zbirki: Numiz, Promus, M++ i dr. Prema podacima iz Registra muzeja⁴⁸, čak 75% muzeja za obradu svojih muzejskih zbirki koristi se programom M++.

Program je izrađen u skladu s navedenim Pravilnikom Ministarstva kulture RH te s te s CIDOC-ovim međunarodnim smjernicama za prikupljanje podataka o muzejskim predmetima (ICOM)⁴⁹.

Mogućnosti programa M++ usklađene su s Pravilnikom o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije.

Osnovni obrazac programa sadržava pet podobrazaca: *Osnovni podaci, Materijal, Povijest, Upravljanje zbirkom i Sekundarna dokumentacija*.

U prvom skupu podataka programa M++ pod nazivom *Osnovni podaci* možda su već uneseni neki od osnovnih podataka o umjetničkom djelu. Istraživanje podrijetla umjetnina primjenom povijesno-umjetničkih metoda može rezultirati utvrđivanjem ili promjenom trenutnih datacija i/ili atribucija. U rubrikama koje pripadaju *Izradi* možemo upisati ili izmijeniti podatke o autoru, mjestu i vremenu nastanka djela. Naslov predmeta također je promjenjiva kategorija, zapravo, u M++ moguće je unijeti različite naslove predmeta kao i prijevod tih naslova na druge jezike prema potrebi. U *Osnovnim podacima* postoje i rubrike *Podaci o temi, Tematske cjeline* i padajući izbornik *Stil/ pravac* te, na kraju, tekstualno polje *Opis predmeta*.

Podaci koje skupljamo o predmetu, a odnose se na njegov fizički opis i stanje, bilježimo u drugi podobrazac - *Materijal*, unutar kojega upisujemo materijal i tehniku te dimenzije predmeta. Slike se mjere s okvirom i bez njega. Također, pomnim pregledom predmeta, posebi-

ce ako je riječ o slici, potrebno je zabilježiti sve uočene natpise i oznake. One upućuju na pojedine događaje iz povijesti predmeta te nas mogu usmjeriti na daljnji tijek istraživanja, a to često mogu biti obilježja (ako je djelo zbog bilo kojeg razloga prešlo državnu granicu), oznake izložaba, voštani pečati s heraldičkim obilježjima, oznake i štambilji trgovaca, galerijske etikete, etikete prijevoznika... Ako govorimo o slikama, onda su takve oznake smještene na poledini slike.

U trećoj skupini podataka - *Povijest* zabilježiti ćemo stanje predmeta odabравši jedan ili više termina iz padajuće liste, a to tekstualno možemo objasniti u za to predviđenom praznom polju. U nj bilježimo i reference, npr. bibliografske, te izložbe na kojima je djelo prikazano. U skupinu podataka *Uporaba i povijest*, kao što je predviđeno Pravilnikom⁵⁰ trebalo bi upisivati informacije o povijesti predmeta, što podrazumijeva promjene vlasništva: *događaji u povijesti predmeta, kontekst, uključujući uporabu i promjene vlasništva, pridruženo mjesto, pridruženo vrijeme, pridruženo ime osobe i institucije, pridruženi događaj*. Takvi su podaci za istraživanje podrijetla predmeta, tj. umjetnine, vrhunac rada, te je vrlo bitan način na koji su oni predstavljeni. Upisuju se redom: *Osoba/institucija, Povezanost; Uporaba, Mjesto, Vrijeme i Napomena*.

Istraživanje podrijetla predmeta

Postupak istraživanja podrijetla umjetnina ne podliježe unaprijed određenoj proceduri, ali ćemo, u skladu s preporukama iz AAM-ova priručnika, sažeti način na koji se skupljaju sve dostupne informacije.

Sam predmet najvažniji je primarni dokument. Bitno ga je temeljito proučiti pri dobrom osvjetljenju, odrediti o kojem je materijalu i tehnici riječ, zabilježiti točne dimenzije, ako je riječ o slici - izmjeriti njezine dimenzije zajedno s okvirom i bez njega, procijeniti fizičko stanje u kojem se djelo nalazi, obraćajući posebnu pozornost na moguće naknadne zahvate i izmjene. Valja dokumentirati sve natpise, markacije i oznake (naljepnice, biljege, štambilje), te numeracije na djelu. Potrebno je dobiti maksimalnu količinu podataka u izravnom kontaktu sa samim predmetom. Na temelju tih informacija znat ćemo kako dalje usmjeriti svoje istraživanje. Na primjer, istražitelji podrijetla djela koji se bave crtežima i grafikama starih majstora moći će se za identifikaciju biljega i štambilja koristiti *Les marques de collections de dessins et d'estampes*, nezaobilaznim djelom Fritsa Lugta.

Jednako tako, bitno je fotografiranjem dokumentirati predmet.

Unutar ustanove prikupit ćemo sve dostupne podatke koji su zabilježeni o predmetu, počevši od bilješki kustosa koji je prije bio zadužen za zbirku kojoj je predmet pripadao i provjeravanja svih podataka iz inventarnih knjiga. Nadalje, treba pregledati dokumentaciju o konzervatorskim zahvatima, arhivske spise ili dokumente

koji sadržavaju podatke o pravnom aspektu nabave ili kakvu korespondenciju s prodavateljem ili donatorom. Ako želimo izbjeći sustavno prepisivanje pogrešnih informacija, sve bi informacije iz tih izvora trebale biti kritički revidirane i verificirane jer često mogu biti netočne (što je posljedica pogreške ili nemara).

Sljedeći su izvor podataka publikacije, što znači traženje svih izdanja u kojima je pisano o predmetu ili je objavljena njegova fotografija. Možda je već bio stručno ili znanstveno obrađen u nekoj publikaciji. Osim toga, istražiti ćemo i izložbenu povijest predmeta uz pomoć kataloga tih izložaba. Djelo možemo istraživati i pregledavanjem publikacija vezanih za njegova autora kao što su monografije, izložbeni katalogi, *catalogues raisonnés*, novinski članci...

Katkad je možda moguće dobiti usmenu informaciju od upućenih pojedinaca, uspostaviti korespondenciju mailom ili nekim drugim putem, a ne smijemo zaboraviti ni pretraživanje internetskih baza podataka i kataloga. Komisija za ukradene umjetnine u Europi (Commission for looted art in Europe) međunarodna je neprofitna organizacija koja vodi Središnji registar informacija o ukradenoj kulturnoj imovini od 1933. - 1945., dostupan na <http://www.lootedart.com/>. On sadržava i bazu podataka s 25 000 predmeta.

Još neke od baza podataka dostupne su na sljedećim poveznicama:

- The Getty Research Institute : tools and databases <http://www.getty.edu/research/tools>
- Lost Art Internet database <http://www.lostart.de/Web/DE/Start/Index.html>
- Art Loss Register <http://www.artloss.com/en>

Podaci koje tražimo jesu:

- imena vlasnika
- mjesta, datumi (gdje je i kada predmet bio u nečijem posjedu)
- način prijenosa predmeta među vlasnicima (kada je i od koga nabavljen, kada je i komu prodan).

Kao dobar primjer istraživanja podrijetla umjetnina ističe se Strossmayerova galerija starih majstora HAZU u Zagrebu, koja već nekoliko godina ulaže sustavne napore u obradi svoje zbirke, donacije biskupa Strossmayera (1815. - 1905.), kako bi se produbila znanja o načinu na koji su predmeti dospjeli u zbirku.⁵¹ Kustosice dr. sc. Ljerka Dulibić i dr. sc. Iva Pasini Tržec istraživanje različitih izvora (korespondencije biskupa Strossmayera, kataloga i drugih publikacija, arhivske građe, ilustracija) upotpunjuju gotovo forenzičnim pristupom samoj umjetnini, koja često nosi informacije o promjeni vlasništva u obliku različitih oznaka.

Nakon prikupljanja svih dostupnih informacija praznine u redosljedu prijenosa vlasništva trebale bi biti očite, a daljnjim će se istraživanjima moći dopuniti.

Bilo da je riječ o provjeri podrijetla potencijalnih muzejskih akvizicija ili o istraživanju predmeta unutar muzejskog fundusa, poštuju se jednaka načela, s tim da se pri istraživanju predmeta podaci obrađuju i pohranjuju u obliku zapisa u bazi podataka.

Kad je riječ o zapisu dostupnih podataka o podrijetlu umjetnina važno je taj slijed prijenosa vlasništva zabilježiti čitko i dosljedno. Prema AAM-ovu *Vodiču*⁵², ti bi podaci trebali biti prikazani na jasan i organiziran način, kronologija redosljeda vlasnika trebala bi biti očita. Osim toga, vlasnike bi trebalo razlikovati od trgovaca i aukcionara. U većim američkim muzejima u kojima se istraživanje podrijetla umjetnina provodi temeljito i uz mnogo veća financijska ulaganja, postoji sklonost formatu prema kojemu se za djelo kronološki navode vlasnici u slijedu od najranije poznatoga nadalje. Ako su poznate, godine rođenja i smrti vlasnika navode se u zagradama. Za podatke čija istinitost nije sigurna rabe se termini "možda" i "vjerojatno", uz dodatna objašnjenja u fusnotama. Trgovci, aukcijske kuće i agenti navode se u zagradama da bi se razlučivali od privatnih vlasnika. Odnosi između vlasnika i metoda prijenosa indicirani su interpunkcijskim znakovima: točka sa zarezom označava izravan prijenos između dvije osobe/institucije, a točka se upotrebljava za razdvajanje dvojice vlasnika među kojima nije, ili nije poznato da jest, ostvaren izravan prijenos djela.

Tablica 1. ilustrira način na koji se u Hrvatskome povijesnom muzeju dokumentira podrijetlo predmeta, odnosno bilježe svi poznati podaci o podrijetlu.

Istraživanje podrijetla umjetnina u muzejima

Zaključak. Svijest o potrebi istraživanja podrijetla umjetničkih predmeta u hrvatskim muzejima nije dovoljno razvijena, što se donekle može objasniti drugim prioritetima kao što su to inventarizacija, registracija, a sve više i digitalizacija muzejskih predmeta. Osim toga, razlog za to može biti i činjenica da je istraživanje povijesti vlasništva vremenski i financijski zahtjevan projekt za koji je nužna institucionalna potpora.

Međutim, može se očekivati da će se s određenim vremenskim odmakom ta situacija početi mijenjati, što je već naviješteno pozitivnim primjerom Strossmayerove galerije starih majstora HAZU u Zagrebu.

Predmeti će se dalje obrađivati i nakon što budu inventarizirani. Muzejska se praksa ipak mijenja i prilagođava vremenu, što se može nazreti iz sve veće zastupljenosti muzeja na internetu i iz digitaliziranih muzejskih predmeta *online*. Transparentnost muzejskog djelovanja može se u punom smislu ostvariti putem interneta, ali za to je potrebno potpunije poznavanje povijesti vlasništva predmeta, čak i razrađeniji sustav obrade predmeta. Trebalo bi i veću pozornost pridati edukaciji i razmjeni iskustava muzealaca koji u svom radu provode takvu vrstu istraživanja.

48 Online Registar muzeja, galerija i zbirki u RH (OREG). // Muzejski dokumentacijski centar (Rezultat pretraživanja baze podataka 12. siječnja 2013.). Dostupno na: <http://www.mdc.hr/hr/mdc/registar-muzeja/>

49 Priručnik za rad u programu M++ (verzija 5.0) (citirano 30. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.mdc.hr/UserFiles/File/informatizacija/prirucnik%205.pdf>

50 Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije o muzejskoj građi. // Narodne novine 108 (2002). (citirano: 15. studenog 2013.). Dostupno na: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/309509.html>

51 Pasini Tržec, Iva; Dulibić, Ljerka. *Slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora nabavljene u Rimu do 1868. godine*. // Radovi Instituta za povijest umjetnosti 32/2008., str. 297-304.

52 Yiede, Akinsha, Walsh, str. 33-34.

53 Ustupila Snježana Pavičić.

Inventarni broj	Zbirka	Vrsta / naziv	Naslov	Izrada	Nabava
PMH-1152	Sakralna zbirka	kalup / kalup za ukrašavanje zvona <i>Navještenje</i>		Autor (drvorezbar): nepoznat (Hrvatska), 18. st.	otkup Izvor: Schotten, Moritz 1902. Kalup nabavio Schotten Moritz iz zagrebačke lijevaonice zvona.
PMH-1504	Sakralna zbirka	križ; enkolpion		Autor (ljevač): nepoznat 13. st.	otkup Izvor: ?, ? 1899.
PMH-2061	Sakralna zbirka	crkveno zvono		Autor (zvonoljevač): Paulus (Hrvatska) 1564.	otkup Izvor: Forko, Franjo 1904. 65.70 kuna je nabavna cijena
32239	Sakralna zbirka	molitvenik		Autor, 19. st. Autor Wallner, Jakob (Beč), 19. st.	otkup Izvor: Gerersdorfer, Ivan 1992. ostavština Anke Jelačić iz Novih dvora
33135	Sakralna zbirka	križ		Autor (drvorezbar): nepoznat, 17. st.	otkup Izvor: Herak Miholjević, Dagmar 1994. Cijena: 1000 DEM Rijeka, Stjepana Radića 46
34321	Sakralna zbirka	navikula	<i>Navikula</i>	Autor (ljevač): Samassa, Maks (Ljubljana), početak 20. st.	otkup Izvor: Dolenc, Irislav Zagreb 19.9.2001. br. Knjige ulaska 2409/3

Tablica 1. Primjer dokumentiranja podrijetla nabavljenih predmeta iz Sakralne zbirke, Hrvatski povijesni muzej (voditeljica Snježana Pavičić)⁹³

Trebalo bi unaprijediti programsku podršku ili je barem prilagoditi da na dobro organiziran način može prihvatiti količinu i vrstu podataka potrebnih da bi podrijetlo umjetnina bilo dobro dokumentirano.

Umjetnina koja ima dobro istraženu i dokumentiranu prošlost može ispričati mnoge zanimljive priče, a istraživanje njezina podrijetla jedan je od bitnih čimbenika regulacije i racionalizacije prikupljanja građe te podrazumijeva pitanje etičnosti u muzejskoj praksi.

LITERATURA

- Yeide, Nancy H.; Akinsha, Konstantin; Walsh, Amy L. *The AAM Guide to Provenance Research*. American Association of Museums, Washington, DC, 2001.
- Petropoulos, Jonathan. *Art as Politics in the Third Reich*, The University of North Carolina Press, 1996.
- Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za određivanje vrste muzeja, za njihov rad, te za smještaj muzejske građe i muzejske dokumentacije. // NN 30/06.
- Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja muzejske dokumentacije o muzejskoj građi. // NN 108/02.

5. Sutlić, Korana. *Mračne tajne fascikla "NDH"*. // Globus, br. 1199, 29. studenog 2013.

6. Validžija, Iva; Marić, Ivona. *Istraživanje podrijetla umjetnina u Museum of Fine Arts u Bostonu*. // Informatica Museologica 43, 1/4 (2012.), str. 207-213.

7. Pasini Tržec, Iva; Dulibić, Ljerka. *Slike u Strossmayerovoj galeriji starih majstora nabavljene u Rimu do 1868. godine*. // Radovi Instituta za povijest umjetnosti 32/2008., str. 297-304.

FILMSKI IZVORI

- The Rape of Europe*. Red. Richard Berge Bonni Cohen Nicole Newnham. Actual Films (San Francisco), 2006., DVD.

IZVORI

- Etički kodeks za muzeje ICOM, Sarajevo - Zagreb, 2007. (citirano: 29. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.icom-croatia.hr/wp-content/uploads/2011/11/Eticki-kodeks-za-muzeje.pdf>
- Nazi-Era Provenance Internet Portal (citirano: 1. prosinca 2013.). Dostupno na: http://nepip.org/index.cfm?menu_type=
- Anonymous. *Meisterwerke zwischen Müll - Fabnder entdecken in München Nazi-Schatz in Milliardenhöhe*. // FOCUS Online (citirano:

27. studenog 2013.). Dostupno na: http://www.focus.de/kultur/kunst/nazi-raubkunst-meisterwerke-zwischen-muell-fahnder-entdecken-kunstschatz-in-milliardenhoehe_aid_1147066.html
4. Online Registar muzeja, galerija i zbirki u RH (OREG). // Muzejski dokumentacijski centar (citirano: 1. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.mdc.hr/hr/mdc/registar-muzeja/>
5. Ratne štete na muzejima i galerijama u Hrvatskoj. // Muzejski dokumentacijski centar (citirano: 1. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.mdc.hr/RatneStete/hr/fs-glavni-P.html>
6. Priručnik za rad u M++ programu (verzija 5.0) (citirano: 30. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.mdc.hr/UserFiles/File/informatizacija/prirucnik%205.pdf>
7. Washington Conference Principles on Nazi-Confiscated Art. // U.S. Department of State (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.state.gov/p/eur/rt/hlcst/122038.htm>
8. Prague Holocaust Era Assets Conference (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.holocausteraassets.eu/>
9. Provenance Research Training Program (PRTP) (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://provenanceresearch.org/>
10. European Shoah Legacy Institute (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.shoahlegacy.org/about/founding-documents/terezin-declaration>
11. Plundered art: a perspective from the Holocaust Art Restitution Project (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://plundered-art.blogspot.com/>
12. The Association for Research into Crimes against Art (ARCA) (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.artcrime-research.org/>
13. International Foundation for Art Research (citirano: 27. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.ifar.org/>
14. *Inventario del museo soñado por Hitler*. // El País (citirano: 1. prosinca 2013.). Dostupno na: http://elpais.com/diario/2007/12/02/cultura/1196550002_850215.html
15. Lee Myers, Steven. *Iraqi Treasures Return, but Questions Remain*. // The New York Times (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: http://www.nytimes.com/2010/09/08/world/middleeast/o8iraq.html?src=me&_r=0
16. Anonymous. *Looting at Apamea recorded via Google Earth*. // Trafficking culture (citirano: 30. studenog 2013.). Dostupno na: <http://traffickingculture.org/data/looting-at-apamea-recorded-via-google-earth/>
17. Lawson, Alistair. *Afghan gold: How the country's heritage was saved*. // BBC (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.bbc.co.uk/news/world-south-asia-12599726>
18. Johnson, Keith. *Alleged Antiquities Smugglers Busted*. // The Wall Street Journal (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://online.wsj.com/news/articles/SB10001424052702304223804576446313624549304?mg=reno64-wsj&url=http://3A%2F%2Fonline.wsj.com%2Farticle%2FSB10001424052702304223804576446313624549304.html>
19. Harris, Gareth. *French officials return Egyptian antiquities looted after Arab Spring*. // The Art Newspaper (citirano: 25. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.theartnewspaper.com/articles/French-government-returns-Egyptian-antiquities-looted-after-Arab-Spring/31388>
20. *On the Trail of Lost Art. A Conversation with Lynn H. Nicholas*. Humanities (citirano: 30. studenog 2013.). Dostupno na: <http://www.neh.gov/humanities/2001/mayjune/conversation/the-trail-lost-art>
21. Munich Central Collecting Point Archive. // National Gallery of Art (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.nga.gov/resources/dpamunich.shtm>
22. Art Provenance and Claims Research Project. Descriptive List of Key Records. // National Archives (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.archives.gov/research/holocaust/art/key-series-descriptions/key-series-descriptions-08.html%029>
23. Search Tools and Databases. // The Getty Research Institute (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.getty.edu/research/tools>
24. Lost Art Internet Database. // Lost Art (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.lostart.de/Webs/DE/Start/Index.html>
25. Art Loss Register (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.artloss.com/en>
26. Resources for Research. // Claims Conference / WJRO. Looted Art & Cultural Property Initiative (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://art.claimscon.org/resources/>
27. Database of Art Objects at the Jeu de Paume. // Cultural Plunder by the Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.errproject.org/jeudepaume/>
28. Nazi-Era Provenance Research. // Museums of Fine Art Boston (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.mfa.org/collections/provenance>
29. The Provenance Research Project. // Museum of Modern Art (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.moma.org/collection/provenance/>
30. World War II Provenance Research. // National Gallery of Art (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.nga.gov/collection/provfeat.htm>
31. Provenance Research. // Guggenheim Museum (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.guggenheim.org/new-york/collections/about-the-collection/provenance-research>
32. Provenance Research Project. // The Metropolitan Museum of Art (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.metmuseum.org/research/provenance-research-project>
33. Works of art. // Interpol (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Works-of-art>
34. Red List Database. // ICOM (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://icom.museum/resources/red-lists-database/>
35. Umjetnine. // Ministarstvo unutarnjih poslova RH (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.mup.hr/62.aspx>
36. Commission pour indemnisation des victimes de spoliations intervenues du fait des législations antisémites en vigueur pendant l'Occupation (CIVS) (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.civs.gouv.fr/>
37. Deutscher Museumsbund (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: http://www.museumbund.de/de/das_museum/themen/provenienzforschung/
38. Die Arbeitsstelle für Provenienzforschung (AfP) beim Institut für Museumsforschung der Staatlichen Museen zu Berlin - Stiftung Preußischer Kulturbesitz (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.arbeitsstelle-provenienzforschung.de/>
39. Kommission für Provenienzforschung (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.provenienzforschung.gv.at/>
40. Nationalfonds der Republik Österreich für Opfer des Nationalsozialismus (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.de.nationalfonds.org/>
41. Art Database of the National Fund. // ArtRestitution.at (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.kunstrestitution.at/English.html>
42. Museale Verwervingen vanaf 1933 (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.musealeverwervingen.nl/t8/english/>
43. Adviescommissie Restitutieverzoeken Cultuuroederen en Tweede Wereldoorlog (citirano: 3. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.restitutiecommissie.nl/en>
44. Database on the *Sonderauftrag Linz* (Special Commission: Linz). // Deutsches Historisches Museum (citirano: 5. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.dhm.de/datenbank/linzdb/indexe.html>

45. Datenbank "Entartete Kunst". //Freie Universität Berlin (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: http://www.geschkult.fu-berlin.de/e/db_entart_kunst/
46. Herkomst Gezocht (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.herkomstgezocht.nl/>
47. Commission for Art Recovery (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.commartrecovery.org/content/about>
48. Commission for Looted Art in Europe (CLAE) (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: <http://www.lootedartcommission.com>
49. T-PRO Thesaurus der Provenienzbegriffe (citirano: 2. prosinca 2013.). Dostupno na: http://provenienz.gbv.de/index.php/T-PRO_Thesaurus_der_Provenienzbegriffe

TABLICA

1. Sakralna zbirka, Hrvatski povijesni muzej (voditeljica Snježana Pavičić). Ustupila Snježana Pavičić

Napomena

Tekst "Istraživanje podrijetla umjetnina u muzejima" autorice Ivone Marić pismeni je rad za polaganje stručnog ispita za zvanje kustosice.

Mentorica: V. Zgaga
Zagreb, 2013.

PROVENANCE RESEARCH OF ARTWORKS IN MUSEUMS

In recent times, international museum practice is increasingly marked by the study of and research into museum objects to throw light on the history of the changes of the ownership of them. Not only does this meet some legal and ethical requirements, but research into the origin of artworks contributes to the further development of art history, that is, to deepening knowledge concerning themes that are close to it but often not well enough known – the history of collecting and the art market.

These themes are also deeply involved in museum practice, since some collections over the course of time can become museum materials, and the actual art market is one of the possible routes that some object might take before it becomes museum material.

The greatest spur, however, to research the provenance of artworks in museums, i.e. the history of changes of ownership, is that the museum's ownership of an object, if it is not capable of being legally proven with the required documentation, can be called into question. Museums are starting to face up to the consequences of Nazism and World War II, and are beginning to research into the undocumented material that was acquired in that period.